

ПРОБЛЕМИ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ І ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ

<https://doi.org/10.15407/economyukr.2020.04.039>
УДК 332.1

І.З. СТОРОНЯНСЬКА, д-р екон. наук, проф., заступник директора з наукової роботи, завідувачка відділу регіональної фінансової політики, ДУ «Інститут регіональних досліджень ім. М.І. Долішнього НАН України», вул. Козельницька, 4, 79026, Львів, Україна, e-mail: istoron@i.ua,

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0237-1409>

М.І. МЕЛЬНИК, д-р екон. наук, проф., завідувачка відділу просторового розвитку, ДУ «Інститут регіональних досліджень ім. М.І. Долішнього НАН України», вул. Козельницька, 4, 79026, Львів, Україна, e-mail: mar.melnyk@gmail.com,

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8869-8666>

І.В. ЛЕЩУХ, канд. екон. наук, н. с. відділу просторового розвитку, ДУ «Інститут регіональних досліджень ім. М.І. Долішнього НАН України», вул. Козельницька, 4, 79026, Львів, Україна, e-mail: ira_leschukh@ukr.net,

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3860-0728>

ПЕРЕДУМОВИ І СТРАТЕГІЧНІ ПРІОРИТЕТИ СМАРТ-СПЕЦІАЛІЗАЦІЇ РЕГІОНУ

Визначено передумови і стратегічні пріоритети смарт-спеціалізації регіону на прикладі Запорізької області. Проаналізовано структуру економіки Запорізького регіону за обсягами випуску продукції та послуг, структурою зайнятості найманих працівників, концентрацією основних видів економічної діяльності, економічним потенціалом видів економічної діяльності, який розраховується на основі інтегрального показника концентрації та частки експорту ВЕД у загальному обсязі експорту регіону.

Ключові слова: *смарт-спеціалізація; регіон; регіональна економіка; стратегія розвитку; концентція смарт-спеціалізації.*

Одним з важливих напрямів реалізації положень Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, а також економічної інтеграції із загальним ринком ЄС і забезпечення включеності до глобальних ланцюжків доданої вартості (ГЛДВ) є реалізація в Україні ідеї розвитку регіонів на засадах смарт-спеціалізації. Засто-

Ц и т у в а н н я: Сторонянська І.З., Мельник М.І., Лещух І.В. Передумови і стратегічні пріоритети смарт-спеціалізації регіону. *Економіка України*. 2020. № 4. С. 39—56. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2020.04.0039>

сування цього новітнього підходу визначається як ключовий компонент співпраці в рамках Європейської політики добросусідства щодо можливості використовувати європейські структурні та інвестиційні фонди [1].

В Україні практична імплементація принципів смарт-спеціалізації — базовий чинник імплементації моделі сталого ендегенного зростання регіонів. По-перше, стратегія смарт-спеціалізації є актуальною для досягнення сталого зростання, адже вона сприяє переходу до ресурсозберігаючої та низьковуглецевої економіки й створює можливості на внутрішніх та глобальних ринках. По-друге, смарт-спеціалізація зумовлює інклюзивне зростання в межах і між регіонами, чим зміцнює територіальну згуртованість і підтримує структурні зміни, пропонує нові та кращі робочі місця й соціальні інновації. Для України впровадження моделі смарт-спеціалізації — нагальне завдання, оскільки саме на її засадах можна розблокувати регіональний потенціал для структурних і технологічних змін, а також промислової модернізації на інноваційних засадах. У підсумку, перевагами, які отримують регіони в разі визначення власної смарт-спеціалізації та впровадження відповідної стратегії, будуть [2]:

- підтримка тих видів економічної діяльності, які надають найбільшого розвитку, інноваційності й зростання регіональній економіці, а в результаті матимемо зростання валового регіонального продукту (ВРП) і покращення інших соціально-економічних показників;
- підвищення інвестиційної привабливості регіону через формування в інвесторів розуміння того, які сфери в регіоні є найефективнішими для вкладання коштів;
- розширення зовнішніх джерел фінансування регіонального розвитку;
- підвищення можливостей євро регіонального партнерства шляхом визначення й налагодження зв'язків з європейськими регіонами, які мають суміжну спеціалізацію, включення до європейських ГЛДВ;
- забезпечення колегіального напрацювання, прийняття та реалізації стратегічних рішень через зміцнення комунікації між регіональними стейкхолдерами.

Виникнення концепції смарт-спеціалізації було зумовлене необхідністю підвищення конкурентоспроможності країн — членів ЄС в умовах недостатньої ефективності Лісабонської стратегії (2000 р.), а також появою й стрімким набиранням обертів новими стратегічними викликами для соціально-економічного розвитку ЄС, які згодом посилилися та актуалізувалися через кризу 2008 р. [3].

Концепцію смарт-спеціалізації було розроблено економістами Д. Фореем, П. Девідом і Б. Холлом [4] та запропоновано у 2008 р. Європейській комісії. Вона стала одним з ключових інструментів реалізації стратегії «Європа 2020» і базисом визначення національних орієнтирів та формування інноваційних стратегій на рівні регіонів для подолання проблеми нерівномірності розвитку регіонів в умовах викликів глобалізації та з метою досягнення сталого, розумного та інклюзивного зростання. У межах підтримки впровадження смарт-спеціалізації та уніфікації дій регіонів у цьому напрямі Європейською комісією було запропоновано Платформу смарт-спеціалізації (Smart Specialisation Platform¹), спря-

¹ Smart Specialisation Platform [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <https://s3platform.jrc.ec.europa.eu/>

мовану на сприяння обміну інформацією між регіонами та суб'єктами реалізації стратегії, розроблено Керівництво з досліджень і стратегії інновацій для смарт-спеціалізації (RIS 3 Guide²) для координації їх дій, а також сформовано Регіональні програми інноваційної активності (Regional Programmes of Innovative Action³), якими визначено умови фінансової підтримки регіональних інноваційних програм з структурного фонду ЄС [5].

Регламент ЄС «Загальні положення про Європейський регіональний фонд розвитку»⁴ трактує стратегію смарт-спеціалізації як національну або регіональну інноваційну стратегію, яка визначає пріоритети для створення конкурентних переваг шляхом розвитку і пристосування власних потужностей з досліджень та інновацій до потреб бізнесу, щоб послідовно відповідати новим можливостям і ринковим змінам, уникаючи при цьому дублювання й фрагментації зусиль. Стратегія смарт-спеціалізації може розроблятися окремо або бути частиною національної чи регіональної політики досліджень та інновацій.

Дослідженням теоретико-методологічних засад розумної економіки та визначенням шляхів її реалізації присвячено праці як вітчизняних, так і зарубіжних вчених. Зокрема, науковий колектив під керівництвом В. Гейця розглядає смарт-спеціалізацію як концептуальну модель формування не лише інноваційної, а й соціально-економічної політики регіону в цілому. Це пояснюється її спрямованістю не просто на стимулювання інновацій, а на активізацію довгострокових структурних трансформацій в економіці та орієнтацією на перспективу для досягнення основної мети — зайняття важливої ніші на глобальних ринках [6].

На думку О. Амоші, смарт-спеціалізація є стратегічним підходом до розробки політики максимізації інноваційного потенціалу регіону, незалежно від того, чи є регіон економічно сильним або слабким та чи пов'язано це з високотехнологічними інноваціями [7]. М. Фадяєва акцентує на тому, що дана концепція ґрунтується на класичних наукових теоріях економічного зростання (зокрема, на працях А. Сміта) і торговельної спеціалізації, економічних дослідженнях просторового розвитку (П. Кругман, А. Маршалл, М. Піор, М. Сторпер, Ш. Шабель), і підкреслює її зв'язок з сучасними науковими теоріями та напрямками досліджень [8].

О. Яцюк називає смарт-спеціалізацію інноваційним інструментом ЄС для розбудови регіональної спроможності завдяки двом ключовим підходам: урахуванню місцевих умов та економіці знань. На практиці, як зазначає автор, це передбачає виявлення конкурентних переваг й активів регіону, використання його інноваційного та наукового потенціалу [9].

І. Єгоров та Г. Дубинський [10] розглядають смарт-спеціалізацію як механізм підвищення конкурентоспроможності й економічного зростання регіональної економіки, серед головних призначень якого — забезпечення інноваційної спрямованості. Результати їхніх досліджень викладено

² [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <https://s3platform.jrc.ec.europa.eu/documents/20182/84453/RIS3+Guide.pdf/fceb8c58-73a9-4863-8107-752aef77e7b4>

³ [Електронний ресурс]. — Режим доступу : https://ec.europa.eu/regional_policy/archive/innovation/pdf/programme/2006_niederosterreich.pdf

⁴ [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32013R1303>

безпосередньо у зв'язку з основними концептуальними положеннями європейської теорії смарт-спеціалізації. Однак погоджуємося, що вищезазначений погляд не враховує комплементарності підходу, звужуючи його до інноваційної складової.

Колектив авторів С. Радосевич, А. Гурай, Р. Георгій та ін. [11] відзначають спрямованість смарт-спеціалізації на формування інноваційної здатності регіонів створювати унікальні конкурентні позиції на світових ринках, а також технологічних і територіальних конкурентних переваг регіонів за рахунок новітніх продуктів. Проте недоліком усіх напрацювань регіонального контексту смарт-спеціалізації є відсутність його бачення як цілісної системи рішень у сфері підвищення конкурентоспроможності регіональної економіки з урахуванням регіональних перспектив.

Таким чином, **мета статті** — дослідити передумови і стратегічні пріоритети смарт-спеціалізації регіонів України (на прикладі Запорізької області).

ВПРОВАДЖЕННЯ КОНЦЕПЦІЇ СМАРТ-СПЕЦІАЛІЗАЦІЇ: ВІТЧИЗНЯНІ РЕАЛІЇ

В Україні впровадження концепції смарт-спеціалізації в процес стратегічного планування регіонального розвитку і формування його стратегій на засадах інноваційної спрямованості сьогодні характеризується недостатністю системного законодавчого регулювання.

У 2015—2016 рр. концепція смарт-спеціалізації в Україні асоціювалася в першу чергу з розвитком або модернізацією промисловості, оскільки тоді на практиці її активно застосовувало лише Міністерство економічного розвитку і торгівлі України при формуванні засад нової промислової політики. При цьому смарт-спеціалізація розглядалася як підхід ЄС до виявлення унікальних функцій і активів кожної країни та регіону, підкреслення конкурентних переваг регіональної промисловості, а також як елемент політики децентралізації. Такий підхід поставив під загрозу адекватне запровадження регіональної смарт-спеціалізації та зумовив небезпеку викривлення її сутності в українських реаліях до простої модернізації регіонального промислового потенціалу [3].

Наприкінці 2018 р., з огляду на необхідність упровадження в Україні смарт-спеціалізації при стратегічному плануванні регіонального розвитку, було внесено зміни до окремих підзаконних нормативно-правових актів⁵.

⁵ Ідеться, зокрема: Про затвердження Порядку розроблення Державної стратегії регіонального розвитку України і плану заходів з її реалізації, а також проведення моніторингу та оцінки результативності реалізації зазначених Стратегії і плану заходів : Постанова Кабінету Міністрів України від 11.11.2015 р. № 931 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/931-2015-%D0%BF>; Про затвердження Порядку розроблення регіональних стратегій розвитку і планів заходів з їх реалізації, а також проведення моніторингу та оцінки результативності реалізації зазначених регіональних стратегій і планів заходів : Постанова Кабінету Міністрів України від 11.11.2015 р. № 932 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/932-2015-%D0%BF>; Про затвердження Методики розроблення, проведення моніторингу та оцінки результативності реалізації регіональних стратегій розвитку та планів заходів з їх реалізації : Наказ Міністерства регіонального розвитку, будівництва та ЖКГ України від 31.03.2016 № 79 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0632-16>

Так, смарт-спеціалізація — це підхід, який передбачає аргументоване визначення суб'єктами регіонального розвитку в рамках регіональної стратегії окремих стратегічних цілей та завдань щодо розвитку видів економічної діяльності, що мають інноваційний потенціал з урахуванням конкурентних переваг регіону та сприяють трансформації секторів економіки в більш ефективні⁶. Відповідно, метою впровадження смарт-спеціалізації в Україні визначено: забезпечення сталого розвитку регіонів; підвищення ефективності управління інноваційними процесами в регіонах; створення сприятливого середовища для проведення інноваційної діяльності; підвищення рівня інноваційної та інвестиційної активності регіонів; запровадження системної державної підтримки розвитку інновацій у регіонах.

Критеріями для визначення сфер смарт-спеціалізації в Україні, відповідно до законодавства⁷, є:

1) наявність ресурсів (активів) і спроможність регіону (включаючи фінансовий, природно-ресурсний, виробничий, науковий, інноваційний та кадровий потенціали);

2) потенціальна здатність до диверсифікації галузей економіки за рахунок розробки конкурентоспроможних кластерів, розвитку міжгалузевих зв'язків або інших видів економічної діяльності;

3) наявність або прогнозована спроможність досягти високої концентрації підприємств у регіоні, у тому числі шляхом створення інноваційних систем колективних зусиль на основі державно-приватного партнерства;

4) місце та роль регіону на міжнародних та внутрішньому ринках.

Однак, попри активну роботу з удосконалення вітчизняного законодавства щодо впровадження смарт-спеціалізації, невирішеним сьогодні залишається ряд питань:

- відсутність чітко встановлених та узгоджених принципів упровадження смарт-спеціалізації при стратегічному плануванні регіонального розвитку;

- відсутність взаємозв'язку між критеріями визначення смарт-спеціалізації та пріоритетами державної регіональної політики;

- відсутність вимог щодо визначення пріоритетів, цілей та завдань Державної стратегії регіонального розвитку України на засадах смарт-спеціалізації, а також механізму верифікації регіональних стратегій на їх відповідність положенням Державної стратегії регіонального розвитку України;

- відсутністю взаємозв'язку та узгодженості при формуванні та реалізації регіональних стратегій з Державною стратегією регіонального розвитку України, а також із стратегіями розвитку міст, селищ та сіл.

ПРІОРИТЕТИ СМАРТ-СПЕЦІАЛІЗАЦІЇ РЕГІОНУ

Протягом останніх п'яти років Україна перебувала у надскладній геополітичній та соціально-економічній ситуації. Передусім це пов'язано з окупацією Російською Федерацією 7% території, на якій проживало 13% українського населення (2 млн. осіб у Криму і близько 4 млн. осіб на окупованих тери-

⁶ Про затвердження Методики розроблення, проведення моніторингу та оцінки результативності реалізації регіональних стратегій розвитку та планів заходів з їх реалізації.

⁷ Там же.

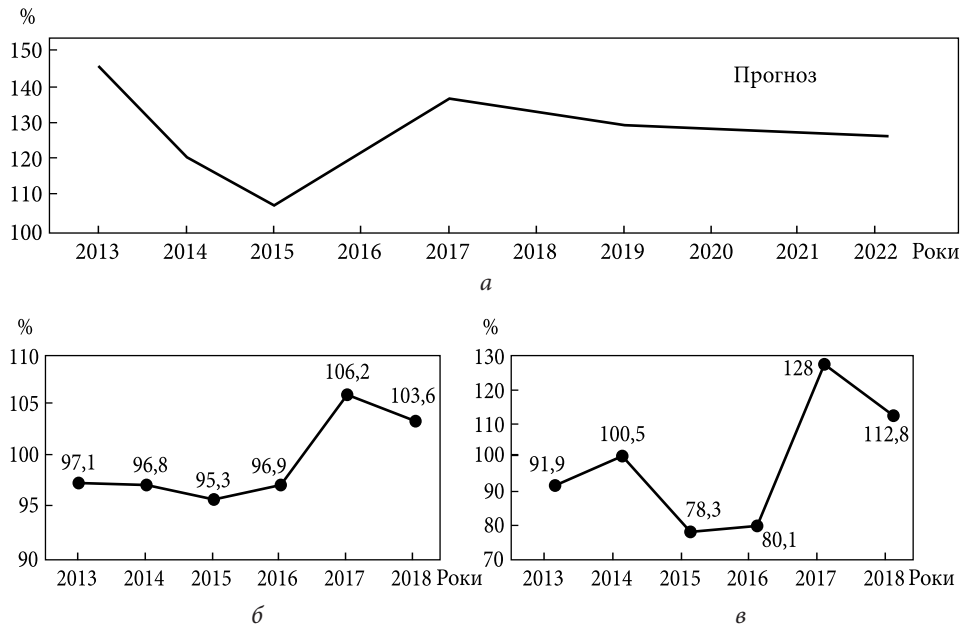

Рис. 1. Порівняння трендів світових цін на сировинну продукцію, в тому числі на сільгоспсировину та чорні метали (2005 р. = 100%) (а), індексів виробництва промислової продукції (б) та експорту товарів (в) у Запорізькій області
Джерело: International Monetary Fond [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <https://www.imf.org/external/index.htm>; Головне управління статистики у Запорізькій області [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.zp.ukrstat.gov.ua/>

торіях Донбасу)⁸ і формувалося 13,7% ВВП (у 2013 р.). Втрати України від окупації цих територій (за умови їх втрати назавжди) оцінюються у 98,8 млрд. дол., або 88,1% ВВП України у 2017 р.⁹ Крім того, розірвалися зв'язки вітчизняних суб'єктів господарювання з бізнес-партнерами на території країн СНД (передусім РФ).

Особливо відчутними зазначені процеси стали для економіки Запорізької області, яка безпосередньо межує з Донецькою областю і є територіально близькою до АР Крим. Як результат, Запорізька область — один з найпотужніших промислових регіонів України — до 2016 р. включно демонструвала негативні тренди розвитку за основними економічними показниками (індекси ВВП, промислової продукції, сільськогосподарської продукції, обороту роздрібною торгівлі, будівельної продукції, капітальних інвестицій, експорту товарів). Але вже з 2017 р. спостерігаються позитивні зміни в динаміці розвитку регіону, що значною мірою пояснюється певною стабілізацією соціально-економічної ситуації в Україні в цілому, а також покращенням кон'юнктури на світових ринках зернових культур і чорних металів, які становлять основу експорту Запорізької області. У 2017 р. область збільшила обсяги експор-

⁸ Сьогоднішня Україна без Криму й Донбасу. 2017 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <https://fakty.ictv.ua/ua/>

⁹ Kremlin Aggression in Ukraine: the Price Tag [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.atlanticcouncil.org/images/publications/Cost_of_Kremlin_Aggression_web.pdf. ukraine/20170413-tilky-fakty-shho-ukrayina-vtratyla-vnaslidok-okupatsiyi-krymu-i-donbasu/

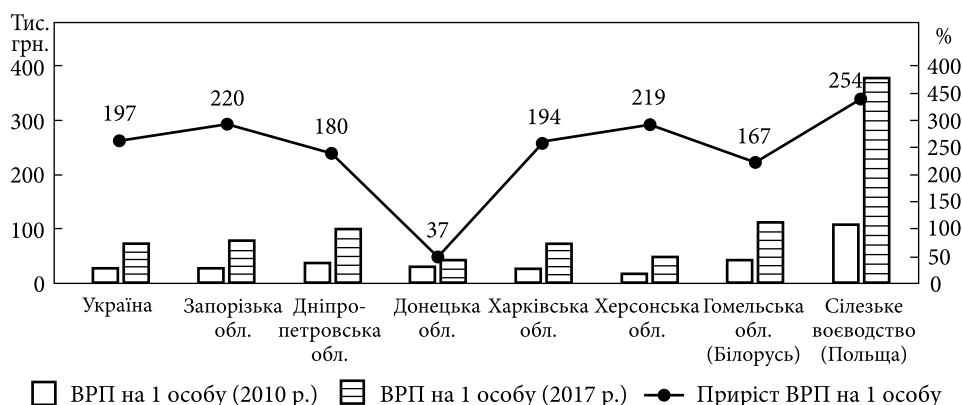

Рис. 2. Динаміка ВРП на 1 особу (тис. грн.) і приріст обсягу ВРП на 1 особу (%) у 2010 і 2017 рр. *Джерело:* Валовий регіональний продукт у 2017 році : стат. зб. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2019/zb/04/zb_vrp_2017.pdf; Statystyczne Vademecum Samorządowca 2019: portret województwa [Електронний ресурс]. — Режим доступу : https://katowice.stat.gov.pl/vademecum/vademecum_slaskie/portret_wojewodztwa/wojewodztwo_slaskie.pdf; Гомельская область в цифрах — 2017 : стат. справочник [Електронний ресурс]. — Режим доступу : https://www.belstat.gov.by/o-belstate_2/sistema-belstate/sistema-belstate/territorialnye-organy-gosudarstvennoi-statistiki/struktura-territorialnyh-organov-gosudarstvennoi-statistiki/glavnoe-statisticheskoe-upravlenie-gomelskoi-oblasti/

ту на 30%, що стало поштовхом для нарощування ВРП, виробництва промислової продукції у більших обсягах, зростання капітальних інвестицій (рис. 1). Водночас висока залежність економіки області від кон'юнктури світового ринку створює ризики в перспективі, зокрема, існує ймовірність зниження обсягів експорту з огляду на прогнозування поступового падіння світових цін на сировинні матеріали (які включають ціни на сільськогосподарську сировину і чорні метали).

Наслідком перерозподілу територіальної структури ВРП (з огляду на втрату економічної потужності Донецької та Луганської областей) стало зростання частки ВРП Запорізької області з 3,8% у 2012 р. до 4,4% у 2017 р. у ВВП України в цілому. Аналіз динаміки ВРП на 1 особу в Запорізькій області у 2010—2017 рр. (рис. 2) свідчить про те, що регіон входить до п'ятірки найкращих за даним показником в Україні (поступаючись тільки Києву (238,62 тис. грн.), Полтавській (106,25 тис. грн.), Київській (90,0 тис. грн.) і Дніпропетровській (97,1 тис. грн.) областям) і на 8% перевищує середнє значення по країні (70,2 тис. грн.).

Проте Запорізька область, переважаючи за приростом обсягу ВРП на 1 особу всі сусідні регіони і середнє значення по Україні, відчутно поступається, наприклад, Сілезькому воєводству — як за приростом, так і, особливо, за абсолютними значеннями даного показника. Функціонування потужного промислового сектору та сільського господарства дозволяє регіону залишатися серед лідерів в Україні, але в цілому їх більш низька економічна ефективність та експлуатація застарілих економічних структур зумовлюють відчутне відставання від схожих за типом іноземних регіонів.

Економічну спеціалізацію Запорізької області сьогодні визначають сектори економіки, які мають найбільшу питому вагу за обсягом випуску про-

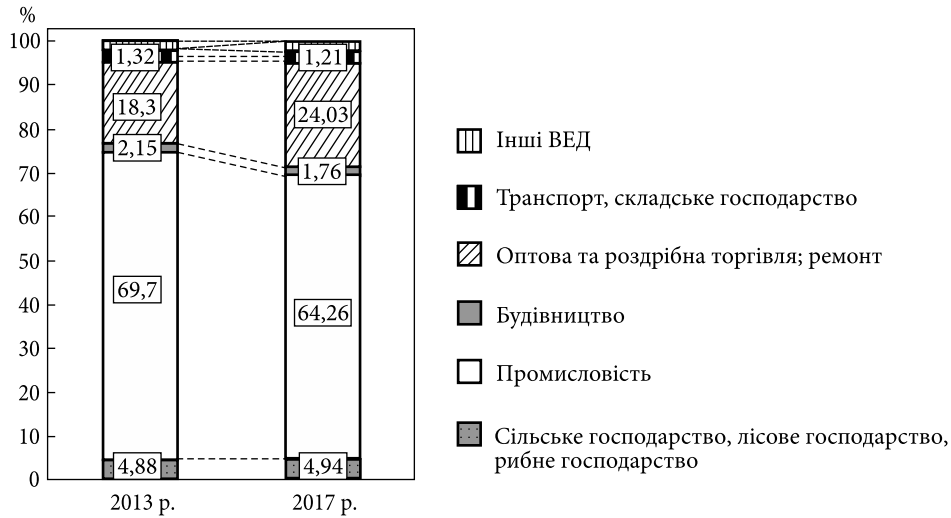

Рис. 3. Структура економіки Запорізького регіону за обсягами випуску продукції та послуг у 2013 і 2017 рр.

Джерело: Валовий регіональний продукт у 2017 році : стат. зб. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2019/zb/04/zb_vrp_2017.pdf; Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>

дукції та послуг. Домінуючими частками характеризуються промисловість (64,26%), оптова та роздрібна торгівля, ремонт автотранспортних засобів та мотоциклів (24,03%), сільське, лісове та рибне господарство (4,94%) і будівництво (1,76%) (рис. 3). У цілому три сектори економіки — промисловість, торгівля та сільське господарство — формують понад 93% обсягів продукції та послуг у регіоні (в тому числі промисловість — 64,26%). Фактично, Запорізька область є однією з п'яти областей України (поряд з Донецькою, Івано-Франківською, Полтавською і Рівненською), економіка яких має найвищий рівень індустріалізації — понад 60%, тоді як у середньому по Україні частка виробництва промислової продукції в загальному обсязі випуску складає 34%. Порівняно з 2013 р. частка промисловості у структурі економіки регіону за обсягами випуску зменшилася на 5,44%, натомість зросла частка оптової та роздрібно торгівлі — з 18,3 до 24,03%.

Структура зайнятості найманих працівників за останні роки практично не зазнала змін. Близько 38% найманих працівників зайнято в промисловості області (рис. 4). Значна кількість зайнятих традиційно припадає на сфери освіти та охорони здоров'я — відповідно, 14 та 12%. Щодо зайнятих у сільському господарстві, то їх частка серед найманих працівників Запорізької області становить 5,54% (або 18,6 тис. осіб). Водночас слід розуміти, що значна кількість населення у цій сфері працює на засадах самозайнятості. Так, за даними Державної служби статистики України, частка самозайнятих серед сільського населення дорівнює 29,8%¹⁰, що набагато перевищує показник

¹⁰ Економічна активність населення України 2017 : стат. зб. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2018/zb/07/zb_EAN_2017.pdf

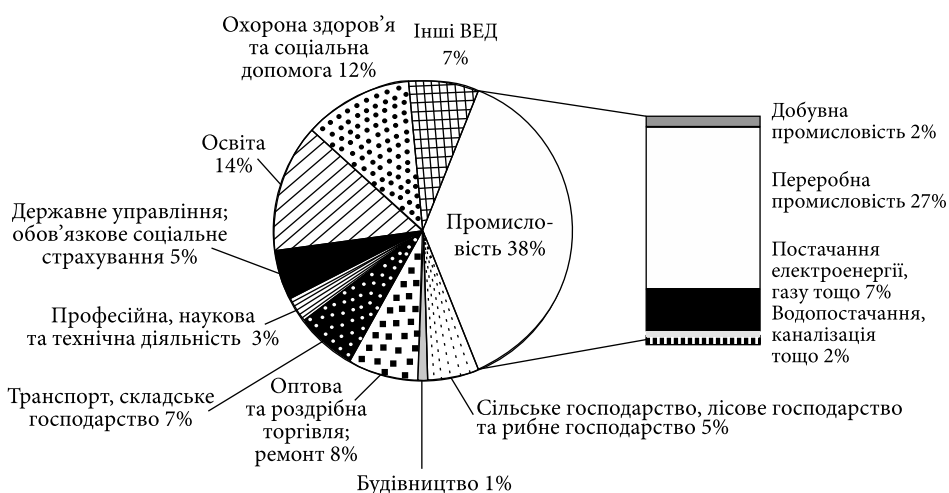

Рис. 4. Структура зайнятості найманих працівників у Запорізькій області у 2017 р.

Джерело: Головне управління статистики у Запорізькій області [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.zp.ukrstat.gov.ua/>

міського населення. Переважна більшість самозайнятих у сільській місцевості займаються сільськогосподарськими роботами.

З огляду на посилення конкурентних умов регіону, актуальним є виявлення наявного потенціалу секторів економіки до зміцнення конкурентних позицій на міжнародних ринках, а також створення нових галузевих і міжгалузевих кластерів. Оцінки економічного потенціалу окремих видів діяльності економіки Запорізької області базуються на їх концентрації за показниками валової доданої вартості, кількості підприємств, зайнятості, обсягів реалізованої продукції (табл. 1).

З табл. 1 видно, що потенціальними секторами економіки Запорізької області для кластеризації є: переробна промисловість, сільське господарство, оптова та роздрібна торгівля й енергетика (рис. 5). Промисловість є найбільш важливим для економіки області видом економічної діяльності. За обсягом реалізованої промислової продукції регіон стабільно посідає третє місце в Україні після Дніпропетровської та Донецької областей. Обсяги виробництва промислової продукції зазначених областей сумарно дорівнювали 43,9% у 2018 р. Частка промисловості Запорізької області того самого року становила 9,16% у загальних обсягах реалізованої продукції промисловості України.

Порівнюючи структуру промисловості високоіндустріальних регіонів України, слід наголосити на істотно кращій позиції Запорізької області. На тлі сучасної «неоіндустріалізації» в Україні, яка відбувається через нарощення обсягів добувної та зменшення частки переробної промисловості в регіонах (що посилює сировинну орієнтацію вітчизняної промисловості, а відтак, стає додатковим бар'єром на шляху до підвищення рівня її конкурентоспроможності на світових ринках) (табл. 2), у Запорізькій області відбуваються зворотні процеси — зростає потенціал саме переробної промисловості за рахунок зменшення внеску інших видів промисловості [12].

Структура промисловості Запорізької області є висококонцентрованою — близько 40% у ній припадає на металургію та понад 21% — на постачання

Таблиця 1. Концентрація основних видів економічної діяльності у Запорізькій області

Види економічної діяльності	Частка ВЕД у ВДВ	
	2012	2017
Сільське господарство, лісове та рибне господарство	8,48	12,03
Добувна промисловість і розроблення кар'єрів	2,84	2,49
Переробна промисловість	31,87	30,83
Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря	8,56	8,74
Водопостачання; каналізація, поводження з відходами	0,62	0,39
Будівництво	1,59	1,19
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	11,61	10,66
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	4,89	3,58
Тимчасове розміщування й організація харчування	0,87	0,65
Інформація та телекомунікації	1,21	1,82
Фінансова та страхова діяльність	2,64	3,66
Операції з нерухомим майном	5,64	5,65
Професійна, наукова та технічна діяльність	2,66	1,55
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	0,77	0,78
Державне управління й оборона; обов'язкове соціальне страхування	4,42	5,70
Освіта	5,42	5,45
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	4,52	3,59
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	0,52	0,47
Надання інших видів послуг	0,89	0,80

Джерело: Головне управління статистики у Запорізькій області [Електронний ресурс]. —

електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря. Найбільшу питому вагу за обсягами реалізованої продукції в промисловості Запорізької області, за результатами 2018 р., мають такі види економічної діяльності, як виробництво чавуну, сталі та феросплавів (40,4%), виробництво автотранспортних засобів, причепів і напівпричепів та інших транспортних засобів (включає повітряні й космічні літальні апарати, супутнє устаткування) (6,9%), виробництво олії та тваринних жирів (3,5%); електродвигунів, генераторів, трансформаторів, електророзподільної та контрольної апаратури (2,3%), дротів, кабелів і електромонтажних пристроїв (1,7%), ремонт і технічне обслуговування готових металевих виробів, машин і устаткування (2,8%).

Важливо, що частка виробництва повітряних і космічних літальних апаратів, супутнього устаткування відчутно знизилася протягом останніх років. Це свідчить про негативні тенденції розвитку даної сфери в Україні в цілому, адже питома вага Запорізької області в її виробництві становить по-

у 2012 і 2017 рр. (%)

Концентрація за кількістю підприємств		Концентрація за зайнятістю		Концентрація ВЕД за обсягами реалізованої продукції (товарів, послуг) підприємств		Інтегральний показник концентрації ВЕД у регіоні	
р о к и							
2012	2017	2012	2017	2012	2017	2012	2017
19,13	19,80	5,10	5,10	5,24	6,10	9,49	10,76
0,15	0,14	1,61	1,67	1,90	1,64	1,62	1,49
10,57	1,80	29,04	27,38	52,24	49,57	30,93	29,89
0,35	0,45	6,46	6,91	13,95	15,20	7,33	7,83
0,96	1,30	1,47	2,11	0,70	0,39	0,94	1,05
8,36	7,10	1,07	1,07	2,11	1,41	3,28	2,69
28,86	26,80	7,68	7,68	18,64	22,11	16,70	16,81
3,73	3,60	6,83	6,83	1,33	1,42	4,20	3,86
2,59	2,50	0,77	0,77	0,24	0,19	1,12	1,03
2,60	2,80	0,85	0,85	0,39	0,29	1,26	1,44
0,87	0,60	1,62	1,62	0,64	0,64	1,44	1,63
8,70	10,70	0,80	0,80	0,59	0,73	3,93	4,47
6,68	5,90	2,61	2,61	1,07	0,84	3,26	2,73
3,22	3,40	1,34	1,34	0,46	0,40	1,45	1,48
—	—	4,80	4,80	—	—	4,61	5,25
0,36	0,40	14,46	14,46	0,05	0,02	5,07	5,08
1,49	1,40	11,91	11,91	0,29	0,24	4,55	4,28
0,40	0,40	1,80	1,84	0,02	0,02	0,68	0,68
0,99	1,00	0,20	0,20	0,15	0,10	0,56	0,52

Режим доступу : <http://www.zp.ukrstat.gov.ua/>

над 70%! Як наслідок, сегмент машинобудування у структурі промислової продукції регіону скоротився з 19,2 до 12,8%, натомість відбувається нарощування обсягів виробництва продукції металургії (з 29,4 до 40,4%).

Запорізька область — один з лідерів за обсягами виробництва та постачання електроенергії в Україні. Водночас слід зауважити, що переважна більшість виробленого енергоресурсу не виходить за межі регіону, а споживається всередині, при цьому 87% спожитої електроенергії припадає на промислові підприємства.

Відповідно до чинної Схеми планування території Запорізької області, регіон у перспективі повинен зберегти статус високоіндустріального, який спеціалізується на інноваційному машинобудуванні, сучасній харчовій промисловості, електроенергетиці та ін. Проте проведений аналіз дозволяє говорити, що, попри позитивні акценти на переробній галузі, для промисловості Запорізького регіону існують значні ризики, пов'язані з консервуван-

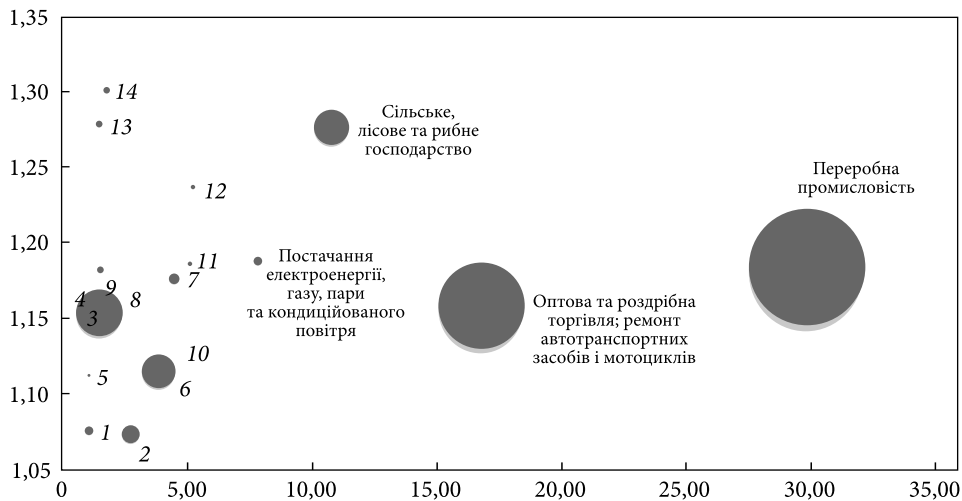

Рис. 5. Потенціал видів економічної діяльності Запорізької області за інтегральним показником концентрації ВЕД у регіоні (вісь абсцис), середньорічним темпом приросту ВЕД (вісь ординат) і часткою експорту ВЕД у загальному обсязі експорту регіону (діаметр бульбашки). Тут, а також на рис. 6 і 7 діаметр бульбашки залежить від частки експорту за певним ВЕД у загальному обсязі експорту регіону (%). 1 — водопостачання; каналізація, поводження з відходами; 2 — професійна, наукова та технічна діяльність; 3 — мистецтво, спорт, розваги та відпочинок; 4 — надання інших видів послуг; 5 — тимчасове розміщування й організація харчування; 6 — транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність; 7 — операції з нерухомим майном; 8 — добувна промисловість і розроблення кар'єрів; 9 — діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування; 10 — охорона здоров'я та надання соціальної допомоги; 11 — освіта; 12 — державне управління й оборона; обов'язкове соціальне страхування; 13 — інформація та телекомунікації; 14 — фінансова та страхова діяльність
Джерело: побудовано авторами.

Таблиця 2. Структура промисловості окремих регіонів України за обсягом реалізованої промислової продукції (%)

Регіони	Добувна промисловість і розроблення кар'єрів		Переробна промисловість				Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря			Водопостачання; каналізація, поводження з відходами		
	р о к и											
	2012	2017	2018	2012	2017	2018	2012	2017	2018	2012	2017	2018
Україна	10,5	14,6	15,2	63,7	65,0	65,3	24,4	19,4	18,5	1,4	1,0	1,0
Дніпропетровський	24,2	26,9	27,2	58,8	59,3	59,5	14,8	12,6	12,4	2,2	1,2	0,9
Донецький	15,7	16,8	18,7	68,5	66,4	65,9	14,7	15,9	14,7	1,1	0,9	0,8
Запорізький	2,9	2,5	2,0	72,0	74,2	76,0	24,0	22,8	21,4	1,1	0,6	0,6
Полтавський	17,4	45,9	45,3	75,7	46,0	46,7	6,4	7,8	7,5	0,5	0,4	0,5
Харківський	4,1	29,1	29,0	70,8	53,2	52,8	23,6	16,4	16,9	1,5	1,2	1,2

Джерело: Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>

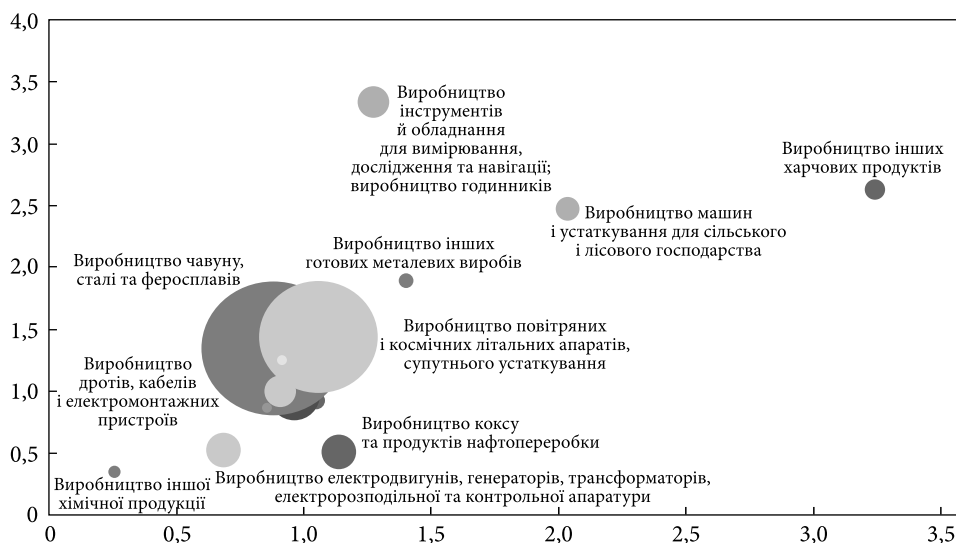

Рис. 6. Зміна ролі окремих, інноваційно активних ВЕД в економіці Запорізької області у 2013—2017 рр. Вісь абсцис — Темп зміни частки зайнятих ВЕД у загальній чисельності зайнятих у регіоні; вісь ординат — Темп зміни частки випуску ВЕД у загальному обсязі випущеної продукції в регіоні

Джерело тут і рис. 7: побудовано авторами за даними Головного управління статистики у Запорізькій області [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.zp.ukrstat.gov.ua/>; Валовий регіональний продукт у 2017 році : стат. зб. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2019/zb/04/zb_vrp_2017.pdf; Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>

ням старопромислової структури низькотехнологічних укладів, тобто нарощування виробництва ресурсо- та енергомісткої продукції з низьким ступенем переробки. Зміна зазначених тенденцій вимагає перегляду промислової політики держави і регіону та стимулювання високотехнологічних індустрій, які базуються на потужному інвестиційному, технологічному та інноваційному ресурсах. Отже, важливо визначитися з видами економічної діяльності, які мають високий інноваційний потенціал. Глибоко вивчивши статистичну та аналітичну інформацію щодо науково-дослідної та інноваційної діяльності в Запорізькій області за її видами та підвидами, а також урахувавши розвинутість необхідної інфраструктури, потенціал суміжних галузей, інвестиційну привабливість тощо, визначимо перелік видів діяльності, які можуть скласти основу для смарт-спеціалізації Запорізької області. Такими видами економічної діяльності в перспективі, на нашу думку, є:

- виробництво чавуну, сталі та феросплавів;
- виплавка металів;
- виробництво інших готових металевих виробів;
- виробництво інструментів і обладнання для вимірювання, дослідження та навігації; випуск годинників (до цього виду економічної діяльності включено виробництво ендопротезів з молібдену і титану);
- виробництво електродвигунів, генераторів, трансформаторів, електророзподільної та контрольної апаратури;
- виробництво дротів, кабелів і електромонтажних пристроїв;

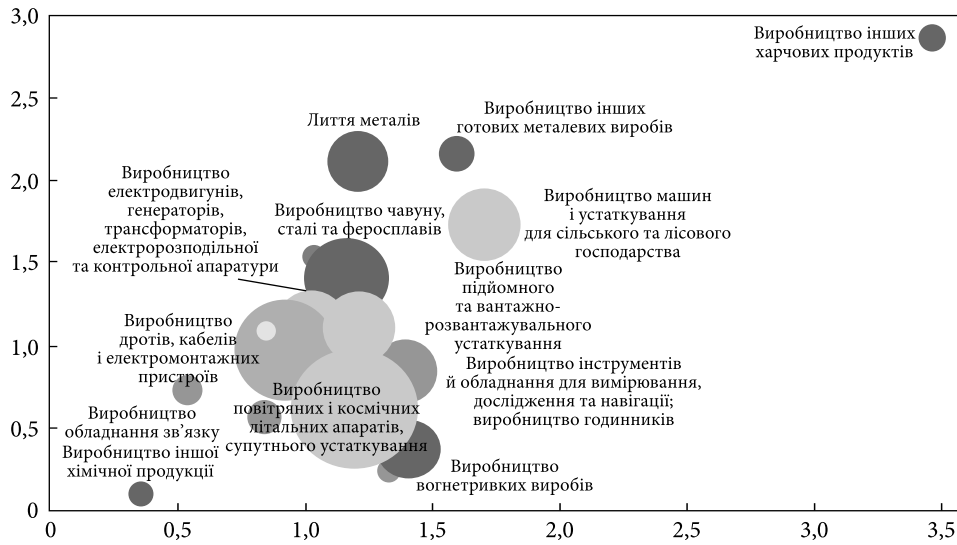

Рис. 7. Зміна ролі окремих, інноваційно активних ВЕД Запорізької області в економіці України у 2013—2017 рр. Вісь абсцис — Темп зміни частки зайнятих ВЕД у чисельності зайнятих тих самих ВЕД в Україні; вісь ординат — Темп зміни частки випуску ВЕД в обсязі випуску тих самих ВЕД в Україні

- виробництво машин і устаткування для сільського та лісового господарства;
- виробництво повітряних і космічних літальних апаратів, супутнього устаткування.

Представимо графічно темпи зміни ролі зазначених ВЕД (з інноваційним потенціалом) в економіці Запорізької області (рис. 6) та економіці України (рис. 7) у 2013—2017 рр. за показниками частки зайнятих у ВЕД у загальній кількості зайнятих у регіоні (вісь абсцис) та їх частки випуску в загальному обсязі випущеної продукції (вісь ординат).

Активізація ВЕД, які визначені смарт-спеціалізацією Запорізької області, в перспективі повинна забезпечити, зокрема:

1) індустріально-технологічний розвиток економіки на інноваційних засадах (модернізацію виробничих потужностей промислових підприємств; створення нових потенціально прибуткових, наукомістких і високотехнологічних промислових виробництв; підвищення конкурентоспроможності й розширення ринків збуту виробленої продукції та наданих послуг; зниження енергомісткості виробництва на основі розширення використання нетрадиційних і відновлюваних джерел енергії та ін.);

2) розвиток бізнес-екосистеми регіону (створення сприятливого регуляторного середовища підприємницької діяльності та інвестиційного клімату регіону; вдосконалення інфраструктури підтримки малого та середнього бізнесу; залучення інвестиційного ресурсу до модернізації діючих та формування нових виробничих високотехнологічних підприємств; підвищення експортного потенціалу підприємницького сектору регіону тощо);

3) модернізацію транспортно-логістичної інфраструктури в умовах зовнішніх викликів (реконструкцію, модернізацію існуючих аеропортів та від-

новлення роботи непрацюючих; покращення роботи річкового та морського портів, побудову нових; створення передумов для інтеграції в інтермодальну логістичну схему; зниження екологічного навантаження на навколишнє природне середовище тощо).

ВИСНОВКИ

Основними завданнями впровадження смарт-спеціалізації в Україні є підвищення конкурентоспроможності регіонів та країни в цілому, зміцнення регіональних інноваційних систем, максимізація потоків знань, поширення переваг інновацій на державному та регіональних рівнях та ін., що в підсумку забезпечить підвищення якості життя населення. Попри це, на сьогодні в нашій державі підзаконні акти регламентують лише обов'язковість упровадження засад смарт-спеціалізації в рамках регіональних стратегій розвитку. Покроковий же алгоритм розроблення та реалізації Державної стратегії регіонального розвитку на засадах смарт-спеціалізації відсутній. Відтак, детермінантою стратегічного планування регіонального розвитку має стати адекватність системного законодавчого врегулювання зазначеного механізму на засадах інноваційної спрямованості. З огляду на це, актуальними заходами, на нашу думку, є:

- 1) конкретизація пріоритетів державної регіональної політики загальнодержавного, галузевого та регіонального рівнів;
- 2) встановлення чіткого переліку пріоритетних напрямів інноваційної діяльності на 2021—2030 рр. на загальнодержавному, галузевих і регіональних рівнях;
- 3) стимулювання впровадження та поширення практики стратегічного планування розвитку міст, селищ і сіл на засадах смарт-спеціалізації.

Усе це сприятиме системності стратегічного планування розвитку регіонів України, посиленню інноваційної активності та інвестиційної привабливості територій та країни в цілому.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Снігова О. Smart-спеціалізація та stupid-реалізація [Електронний ресурс]. — Режим доступу : https://dt.ua/economics_of_regions/smart-specializaciya-ta-stupid-realizaciya-276489_.html
2. Березіна О.Ю. Смарт-спеціалізація для покращення умов життя домогосподарств: європейський досвід // Економіка і організація управління. — 2018. — Вип. 4. — С. 35—46.
3. Снігова О.Ю. Розкриття потенціалу смарт-спеціалізації для подолання регіональної структурної інертності в Україні // Економіка України. — 2018. — № 8. — С. 75—87.
4. Foray D., David P.A., Hall B.H. Smart specialization // MTEI Working Paper. — 2011. — November [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <https://pdfs.semanticscholar.org/29ad/6773ef30f362d7d3937c483003d974bc91c5.pdf>
5. Патицька Х.О. Стратегія смарт-спеціалізації в контексті забезпечення конкурентоспроможності регіону: теоретичний аспект // Ефективна економіка. — 2019. — № 11 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7399> (дата звернення: 24.12.2019).
6. Інноваційна Україна 2020 : нац. доповідь ; [за заг. ред. В.М. Гейця та ін.] / НАН України. — К., 2015. — 336 с.
7. Амоша О., Лях О., Солдак М., Череватський Д. Інституційні детермінанти впровадження концепції смарт-спеціалізації: приклад старопромислових шахтарських регіонів України // Журнал європейської економіки. — 2018. — Т. 17. — № 3 (66). — С. 310—344.

8. Федяєва М.С. «Розумна» спеціалізація як інструмент трансформації національної економіки (теоретичний аспект) // Причорноморські економічні студії. — 2018. — Вип. 26 (1). — С. 87—92.
9. Яцюк О.С. Смарт-спеціалізація розвитку регіону як важливий напрям підвищення його конкурентоспроможності та інноваційної активності // Науковий вісник Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу. — Сер.: Економіка та управління в нафтовій і газовій промисловості. — 2018. — № 2 (18). — С. 54—60.
10. Egorov I., Dubinskyi G. Current state of S&T and innovation and perspectives of implementation of 'smart specialization' concept in Ukraine // Vector European. — 2016. — No. 2. — S. 8—14.
11. Radosevic S., Curaj A., Gheorghiu R., Andreescu L., Wade I. Advances in the Theory and Practice of Smart Specialization. — Academic Press, 2017. — 394 p.
12. Територіальний розвиток і регіональна політика: Регіональні економічні тренди та детермінанти регіональної політики : наук. доповідь / ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долишнього НАН України» ; [наук. ред. І.З. Сторонянська]. — Львів, 2019. — 92 с. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://ird.gov.ua/irdp/p20190033.pdf>

Стаття надійшла 18.10.2019

REFERENCES

1. Snihova O. Smart specialization and stupid realization, available at: https://dt.ua/economics_of_regions/smart-specializaciya-ta-stupid-realizaciya-276489_.html [in Ukrainian].
2. Berezina O. European experience of smart specialization for improving household living conditions. *Economics and Organization of Management*, 2018, Iss. 4, pp. 35—46 [in Ukrainian].
3. Snihova O. Smart specialization potential revealing for the overcoming of regional structural inertness in Ukraine. *Economy of Ukraine*, 2018, No. 8, pp. 75—87 [in Ukrainian].
4. Foray D., David P.A., Hall B.H. Smart specialization. *MTEI Working Paper*, November, 2011, available at: <https://pdfs.semanticscholar.org/29ad/6773ef30f362d7d3937c483003d974bc91c5.pdf>
5. Patytska Kh. Smart specialization strategy in the context of regional competitiveness: theoretical aspect. *Effective Economy*, 2019, No. 11, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7399> (accessed on 24.12.2019) [in Ukrainian].
6. Innovational Ukraine 2020: National Report. V. Heyets (Ed.). Kyiv, NAS of Ukraine, 2015 [in Ukrainian].
7. Amosha O., Lyakh O., Soldak M., Cherevatskyi D. Institutional determinants of implementation of the smart specialisation concept: case for old industrial coal-mining regions in Ukraine. *Journal of European Economy*, 2018, Vol. 17, No. 3 (66), pp. 310—344 [in Ukrainian].
8. Fediaieva M. «Smart» specialization as an instrument for transformation of the national economy (theoretical aspects). *Black Sea Economic Studies*, 2018, Iss. 26 (1), pp. 87—92 [in Ukrainian].
9. Yatsiuk O. Smart-specialization of regional development as an important direction of improvement its competitiveness and innovative activity. *Scientific Herald of Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas, Ser: «Economy and Management of Oil and Gas Industry»*, 2018, No. 2 (18), pp. 54—60 [in Ukrainian].
10. Egorov I., Dubinskyi G. Current state of S&T and innovation and perspectives of implementation of 'smart specialization' concept in Ukraine. *Vector European*, 2016, No. 2, pp. 8—14.
11. Radosevic S., Curaj A., Gheorghiu R., Andreescu L., Wade I. Advances in the Theory and Practice of Smart Specialization. Academic Press, 2017.
12. Territorial development and regional policy: Regional economic trends and determinants of regional policy. I. Storonianska (Ed.). Institute of Regional Research named after M.I. Dolishnyi of the NAS of Ukraine, Lviv, 2019, available at: <http://ird.gov.ua/irdp/p20190033.pdf> [in Ukrainian].

Received on October 18, 2019

Iryna Storonyanska, Dr. Sci. (Econ.), Professor,
Deputy Director of Scientific Work,
Head of the Department of Regional Financial Policy,
Institute of Regional Research named after M.I. Dolishniy of the NAS of Ukraine,
4, Kozelnytska St., Lviv, 79026, Ukraine
Mariana Melnyk, Dr. Sci. (Econ.), Professor,
Head of the Department of Spatial Development,
Institute of Regional Research named after M.I. Dolishniy of the NAS of Ukraine,
4, Kozelnytska St., Lviv, 79026, Ukraine
Iryna Leshchukh, PhD (Econ.),
Researcher of the Department of Regional Financial Policy,
Institute of Regional Research named after M.I. Dolishniy of the NAS of Ukraine,
4, Kozelnytska St., Lviv, 79026, Ukraine

PRECONDITIONS AND STRATEGIC PRIORITIES FOR A REGION'S SMART SPECIALIZATION

Today, smart specialization is a key component of cooperation within the European Neighborhood Policy on the possibility of using European structural and investment funds in Ukraine. Therefore, the purpose of the article is to investigate on the example of Zaporizhzhya Oblast the preconditions and strategic priorities of smart specialization of Ukrainian regions. For this purpose, the following indicators are analyzed, including in the Zaporizhzhya region:

- foreign experience and domestic realities of the smart specialization concept implementation;
- structure of economy of the region in terms of output of products and services;
- structure of employment of employees;
- concentration of major economic activities;
- economic potential of economic activities of the region by the integrated indicator of concentration and share of exports of economic activities in the total volume of exports of the region.

Based on the study of statistical and analytical information on research and innovation activities in the region in terms of types and subtypes of economic activity, as well as taking into account the development of the necessary infrastructure, the potential of related industries, investment attractiveness, etc., the list of activities that can form the basis for smart specialization of Zaporizhzhya Oblast is determined.

It is established that the determinant of strategic planning for regional development should be the adequacy of systemic legislative regulation of the said mechanism on the basis of innovative orientation. Therefore, the following are relevant: specifying the priorities of national regional policy of the national, sectoral and regional levels; establishment of a clear list of priority areas of innovation activity for the years 2021-2030 at the national, sectoral and regional levels; encouraging the introduction and dissemination of strategic planning practices for urban and rural development based on smart specialization.

This will contribute to the systematic strategic planning of the development of Ukrainian regions, as well as to the growth of innovation activity and investment attractiveness of the territories and the country as a whole.

Keywords: *smart specialization; region; regional economy; development strategy; concept of smart specialization.*